

УДК 657.633

Старенька О.М.*викладач кафедри бухгалтерського обліку та аудиту**Одеського національного економічного університету***КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ОПЕРАТИВНОГО КОНТРОЛЮ В СУЧАСНИХ УМОВАХ**

Розкрито концептуальні основи системи оперативного контролю з орієнтацією на сучасні умови господарювання промислових підприємств. Детально досліджено наукові підходи до визначення понять мети та завдань оперативного контролю». Запропоновано формулювання сутності, мети та завдань оперативного контролю, що розкривають його значення і роль у системі оперативного управління діяльністю промислових підприємств.

Ключові слова: контроль, оперативний контроль, мета оперативного контролю, завдання оперативного контролю, управлінське рішення.

Старенькая О.Н. КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ОПЕРАТИВНОГО КОНТРОЛЯ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Раскрыты концептуальные основы системы оперативного контроля с ориентацией на современные условия хозяйствования промышленных предприятий. Детально исследованы научные подходы к определению понятий цели и задач оперативного контроля. Предложено формулировки сущности, цели и заданий оперативного контроля, которые раскрывают его значение и роль в системе оперативного управления деятельностью промышленных предприятий.

Ключевые слова: контроль, оперативный контроль, цель оперативного контроля, задачи оперативного контроля, управленческие решения.

Starenka O.M. CONCEPTUAL BASES OF OPERATIONAL CONTROL IN MODERN CONDITIONS

The conceptual foundations of the system of operational control with an orientation to modern conditions of management of industrial enterprises are disclosed. Scientific approaches to the definition of the concepts "purpose", "tasks" of operational control were studied in detail. The formulation of essence, purpose and tasks of operational control is proposed, which reveal its significance and role in the system of operational management of industrial enterprises.

Keywords: control, operational control, objective of operational control, tasks of operational control, management decisions.

Постановка проблеми. Розвиток форм господарювання у сучасних умовах зумовив розширення кола інтересів та потреб суб'єктів ринкових відносин. Ефективне управління діяльністю промислових підприємств вимагає формування належного інформаційного та аналітичного забезпечення. Інформація, що створюється у системі бухгалтерського обліку, вже не задовольняє потреби сучасного бізнесу. Сьогодні необхідна інформація про стан кожної господарської операції в режимі реального часу на кожній стадії здійснення.

Одержання такої інформації можливе тільки завдяки функціонуванню ефективної системи оперативного контролю. Результативне його здійснення полягає у нагляді за станом господарських процесів, відповідності їх нормам та нормативам, виявленні відхилень.

У сучасних умовах роль та значення оперативного контролю набуває нового сенсу. Тому необхідно вдосконалювати та уточнювати його термінологію та методику.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням оперативного контролю у різний час та в різних аспектах займалися такі науковці, як Б.І. Валуйєв, Р.В. Суварно, К.П. Мельник (розглядали саме оперативний контроль, але в різних сферах діяльності), Ю.А. Кузьмінський, С.А. Кошкарів, В.І. Бачинський, П.О. Куцик (розглядали оперативний облік та контроль у різних сферах діяльності).

Вчені у своїх дослідженнях по-різному пояснювали сутність, місце та функціональне призначення оперативного контролю, визначали його об'єкти та суб'єкти стосовно своїх досліджень.

Метою статті є узагальнення інформації про систему оперативного контролю, уточнення таких понять, як мета, завдання системи оперативного контролю у сучасних умовах господарювання.

Виклад основного матеріалу. Оскільки об'єктом нашого дослідження є саме оперативний контроль,

то спочатку розглянемо роботи науковців, що досліджували це питання в різних аспектах та сферах діяльності.

Науковці, що розглядають оперативний контроль, визначають його сутність по-різному. Так Б.І. Валуйєв у своїй монографії, що присвячена оперативному контролю, вказує на те, що оперативний контроль – це звичайний контроль, і питання полягає у зміщенні часового акценту. Тобто контроль поведінки і стану певних груп об'єктів має вестися за короткі інтервали часу, для інших груп об'єктів такий режим не має сенсу, досить контролювати їх у кінці місяця [1, с. 35]. Оперативний контроль – це функція управління, яка забезпечує порівняння дійсних та еталонних характеристик із метою доцільного регулювання відхилень [1, с. 35]. Ця робота науковця була фундаментальною у дослідженні концептуальних основ оперативного контролю на той час.

Децю інший, вже більш сучасний погляд спостерігається у монографії, що присвячена внутрішньогосподарському оперативному обліку та контролю. Автори вказують на те, що «оперативний контроль має подвійну економічну суть: він виступає як контрольна функція оперативного управлінського обліку і як окрема підсистема оперативного управління» [2, с. 167]. «Оперативний контроль на підприємствах – важливий складник ефективного функціонування системи виробничого менеджменту. Він функціонально залежний від часу і не має обмежень у використанні, достовірності, вимірниках тощо. Моделі оперативного контролю створюються, виходячи з потенційних потреб системи менеджменту підприємства, з урахуванням окупності витрат на їх ведення, можуть функціонувати у режимі реального часу, тобто є динамічними і мають прогнозне позитивне спрямування» [2, с. 201].

У своєму дослідженні науковці більше уваги приділяють внутрішньогосподарському оперативному

обліку, а питання контролю обмежуються розглядом його теоретичних аспектів у взаємозв'язку з обліком.

К.П. Мельник у своєму дисертаційному дослідженні, що стосується оперативного контролю в сільськогосподарських підприємствах, узагальнюючи погляди науковців, уточнює сутність оперативного контролю та визначає його як «самостійну функцію оперативного управління, яка забезпечує порівняння фактичних показників з обліковими, плановими чи нормативними в режимі реального часу з метою своєчасного регулювання відхилень, недопущення виникнення негативних явищ у процесі господарювання та сприяння досягненню цілей діяльності підприємства» [3, с. 6]. Науковець орієнтується на погляди Б.І. Валуєва і наводить своє бачення дослідження оперативного контролю. Економічну суть оперативного контролю вона розкриває за допомогою відображення механізму його проведення у процесі господарської операції, поділяє механізм його здійснення на інтервали для того, щоб підкреслити його участь на кожному з них, а також іділяє головні його ознаки, такі як терміни здійснення (здійснюється у процесі кожної операції в найкоротшій терміні); сфера об'єктів (об'єкти, що важливі для користувачів у щоденному управлінні); часові інтервали оперативного контролю (виділяє 1 – процес розроблення, ухвалення, прийняття рішення, 2 – процес підготовки умов для прийняття рішення, 3 – процес підготовки умов для реалізації рішення, 4 – процес реалізації рішення, 5 – процес вивчення фактів, що відбулися після реалізації рішення, 6 – процес оцінки результатів рішення) [4, с. 110–112]. У роботі автора спостерігається вже більш сучасний погляд на систему оперативного контролю. Погоджуючись з автором, ми вважаємо, що оперативний контроль має бути присутнім на всіх етапах прийняття управлінських рішень для того, щоб вчасно усувати недоліки, запобігати їх виникненню та забезпечувати систему оперативного управління інформацією про наслідки здійснення операцій. Все це дасть змогу управлінцям приймати своєчасні управлінські рішення щодо ходу бізнес-процесів на підприємстві, що буде сприяти ефективному управлінню.

Науковці, що розглядають у своїх дослідженнях систему управління, внутрішній контроль, лише епізодично згадують оперативний контроль стосовно свого дослідження, тому визначення носить загальний характер, що стосується взагалі контролю. Дуже часто ототожнюють його з поточним [5] та вважають, що він проводиться лише за необхідності [6]. Інший підхід – у тих, що розглядають саме оперативний контроль. Їхні погляди подібні, всі вони вважають його однією із функцій оперативного управління.

Отже, узагальнивши погляди різних науковців щодо визначення оперативного контролю, ми визначили, що оперативний контроль – це система, яка забезпечує порівняння фактичних та еталонних, нормативних та інших характеристик з метою регулювання відхилень в оперативному режимі часу для прийняття ефективних управлінських рішень.

З'ясування цільової орієнтації оперативного контролю має надзвичайно важливе значення. Деякі науковці вважають, що ціль контролю полягає у виявленні відхилень фактичного стану керованого об'єкту від тих нормативних, планових та багатьох інших характеристик, відповідно до яких він повинен функціонувати. Вони вказують на те, що така постановка цілі дає можливість, з одного боку, запобігти покладання на контроль різного роду невласних йому завдань, пов'язаних з оптимізацією

параметрів об'єкта, підбором, обробкою інформації та вирішенням інших питань, які належать до компетенції планування, обліку, економічного аналізу, регулювання; з іншого – більш рельєфно показати цю функцію управління [7, с. 54–55].

Відповідно до визначеної мети автори поставили перед контролем такі завдання, як:

- попередження виникнення відхилень, які порушують встановлений нормативними та плановими документами режим функціонування об'єкта і таким чином понижують можливості досягнення економічних, соціальних та багатьох інших його цілей. Завдання досконало чітко погоджується зі здатністю функції контролю здійснювати превентивний вплив на об'єкт і його складники;

- зниження вірогідності виникнення відхилень у процесі здійснення господарських операцій;

- коригування допущених відхилень.

У попередньому викладенні мета та завдання сформульовані щодо контролю загалом. Їх повністю перенесли в область оперативного контролю без будь-яких суттєвих уточнень і доповнень [1, с. 37]. Акцент зроблено тільки на необхідності попередження відхилень на стадії зародження господарських операцій.

Вони повністю повторюються і в роботі Р.В. Суварно, але з деякими доповненнями. У визначенні мети зроблено акцент на регулюванні відхилень фактичного стану об'єкта контролю від нормативних характеристик. У зв'язку зі сформульованим акцентом автор виділяє четверте завдання оперативного контролю, яке передбачає оперативне регулювання відхилень у процесі всіх трьох перелічених завдань [8, с. 158].

Отже, ціль та головні завдання оперативного контролю погоджуються в головному з метою та завданнями цілісної системи оперативного управління. Ми погоджуємося з думкою Р.В. Суварно і не поділяємо думку авторів [7, с. 55; 1, с. 37], що перед контролем взагалі та оперативним зокрема не ставиться завдання уникнення негативних відхилень та розвитку позитивних тенденцій, бо вони належать не до функції контролю, а до інших функцій управління – економічного аналізу, регулювання та планування [9, с. 6]. Вважаємо, що перед оперативним контролем необхідно поставити мету, яка буде переслідувати уникнення негативних відхилень.

Якщо розглядати це питання в теоретичному сенсі, а управлінський цикл – у логічній послідовності виконання функцій, то з такою думкою можна було би погодитися, але в практичному управлінні контроль пов'язаний із прийняттям рішень у самому процесі виявлення відхилень, тому не завжди можливо відділити функції одну від одної.

Їх взаємопроникнення проявляється в управлінні окремими елементами процесів матеріально-технічного забезпечення, виробництва, реалізації, тобто в оперативному управлінні. Ця обставина вносить декілька уточнень у зміст функції контролю: він повинен вестись із достатнім ступенем оперативності, його мета – превентивне регулювання негативних відхилень, коли контролюється законність господарських операцій на стадії їх зародження, а також оперативне виявлення і регулювання відхилень, коли вони вже допущені.

Контроль у його оперативному режимі повинен превентивно реагувати на об'єкти, головним чином – на господарські процеси, реагувати на них у поточному та минулому режимах часу. Тобто контроль щодо часу здійснення господарської операції можна умовно поділити на такі види, як превентивний, поточний та наступний. Залежно від цього можна

виділити цілі, які повинні бути поставлені перед системою контролю у кожному із цих режимів.

На стадії зародження господарських операцій досягається попередження негативних відхилень у керованому об'єкті. Головна ціль тут – у тому, щоби, передуючи здійсненню господарських та фінансових операцій, ще на стадії прогнозів та планів попередити спроби порушення чинного законодавства та нецільового або нерационального використання коштів.

У процесі здійснення господарських операцій проводиться безпосередньо поточний контроль. Спираючись на дані первинних документів, оперативного та бухгалтерського обліку, він дає змогу відслідкувати та регулювати господарські ситуації, попереджувати втрати та збитки, запобігати здійсненню фінансових правопорушень, здійснювати, таким чином, превентивне регулювання відхилень.

На відміну від поточного контролю наступний контроль ведеться після завершення господарських операцій. Він не може попередити незаконні дії, але дає змогу регулювати відхилення, які не виявлені у превентивному та поточному режимах.

В управлінні економічними об'єктами важливі всі стадії контролю, але суттєве значення має превентивний та поточний контроль, оскільки він дає змогу здійснювати превентивне регулювання допущених недоліків.

Необхідно відзначити, що пріоритетне значення все ж таки повинен мати превентивний контроль, тому що потрібно попередити виникнення відхилень.

Зроблені з'ясування мають реальне практичне значення. Вони орієнтують авторів, які займаються розробленням системи оперативного управління, на взаємопроникнення функцій контролю та регулювання, на їх глибоку інтеграцію завдяки суміщенню центрів контролю з центрами прийняття оперативних рішень.

Цілі контролю більш конкретно виражаються в його завданнях. Від точної постановки завдань контролю залежить виконання поставленої цілі управління.

Серед завдань оперативного контролю виділяють накопичення інформації про забезпечення матеріалами, інструментами, стан обладнання; облік та аналіз виконання плану виробництва, використання робочого часу, обладнання, матеріалів, браку продукції; порівняння фактичних запасів деталей з нормативами [10, с. 25]; зіставлення фактичних параметрів технології та продукції, відомостей про хід виробництва з плановими та нормативними величинами [11, с. 8]. Кожен із них по-своєму трактує завдання оперативного контролю. Один – дуже поширено, а другий – більш конкретно.

До завдань, які сформульовані в попередньому викладенні, необхідно додати низку завдань, що носять певний характер, таких як зниження норм витрат на одиницю виготовленої продукції, скорочення відходів та втрат сировини та матеріалів на всіх стадіях виробничого процесу, впровадження прогресивних взаємозамінних матеріалів (впровадження прогресивних технологій з використанням аналогічно більш економічно вигідних матеріалів), удосконалення вхідного контролю якості ресурсів, які надходять.

В останніх роботах з оперативного контролю мета і завдання вже більш трансформовані під сучасні умови господарювання. У [2, с. 173] мета оперативного контролю визначається як «недопущення недоліків чи мінімізація їх негативного впливу шляхом проведення превентивного спостереження і

поточного моніторингу операцій, явищ чи процесу та сприяння більш ефективній реалізації функцій оперативного управління на виробничих підприємствах». Він має такі завдання, як контроль за отриманням інформації, контроль за інформацією, контроль за можливими змінами в оперативній інформації [2, с. 173]. Тут акцент робиться саме на інформаційному забезпеченні управління за допомогою оперативного контролю.

К.П. Мельник метою оперативного контролю вважає «забезпечення законності, економічної доцільності та своєчасності здійснення господарських операцій, виявлення відхилень і помилок у процесі виконання завдань, реалізації планів і виконанні управлінських рішень для зменшення впливу негативних наслідків господарювання на кінцеві результати діяльності, що дасть змогу зберегти і примножити майно підприємства» [3, с. 6]. Мета визначена у більш широкому розумінні, але не зроблено акцент саме на оперативності.

Відповідно до цієї мети автор наводить такі завдання, як «поточне спостереження за господарськими операціями, а також факторами, що мають вплив на них у процесі їх здійснення; оперативна оцінка фактичного стану підконтрольних об'єктів порівняно з плановими показниками за кожною матеріально відповідальною особою, розрахунок відхилень і негайне повідомлення про них у відповідні центри реагування; перевірка стану виконання внутрішніх розпоряджень і завдань з метою підвищення продуктивності праці; вчасне попередження різного роду відхилень, інформування про які знизить ризик неотримання запланованих результатів; вибіркове зіставлення даних, отриманих від різних центрів відповідальності, щодо виконання функціональних обов'язків робітниками та службовцями; раптові перевірки руху господарських засобів, що дає змогу виявити раціональність і доцільність їх використання; профілактика порушень і помилок, що були виявлені у процесі господарювання, та посилення заходів щодо їх уникнення і недопущення у майбутньому» [3, с. 6]. Автор дуже детально у завданнях представила порядок здійснення оперативного контролю.

Вважаємо, що головною метою оперативного контролю є забезпечення порівняння фактичних та еталонних, нормативних та інших характеристик з метою регулювання відхилень в оперативному режимі часу для прийняття ефективних управлінських рішень.

Відповідно до своєї мети він має виконувати такі завдання, як визначення фактичного стану об'єкта контролю; прогнозування його поведінки та стану на заданий у майбутньому момент часу; попередження можливих порушень; збір, передача, обробка інформації про стан об'єкта; своєчасне інформування керівників різних рівнів управління про відхилення; забезпечення погодженості управлінських рішень, що приймаються, та їх виконання.

Висновки. Отже, з огляду на всі досягнення в області оперативного контролю попередників, що займалися цією проблемою у різні роки, ми своє дослідження проводили вже з орієнтацією на сучасні умови господарювання промислових підприємств. Вважаємо, що його необхідно розглядати як функціональну підсистему внутрішнього контролю, що має генерувати інформаційні ресурси для прийняття оперативних, обґрунтованих, своєчасних управлінських рішень, що дасть змогу здійснювати ефективне управління промисловим підприємством.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Оперативный контроль экономической деятельности предприятия / Б.И. Валуев, Л.П. Горлова, Е. Л. Зернов и др. – М. : Финансы и статистика, 1991. – 224 с.
2. Кошкарів С. А. Внутрішньогосподарський оперативний облік і контроль у системі управління діяльністю виробничих підприємств / С.А. Кошкарів, В.І. Бачинський, П.О. Куцик. – Чернівці : Золоті литаври, 2012. – 264 с.
3. Мельник К.П. Оперативний контроль в сільськогосподарських підприємствах : автореф. дис. канд. екон. наук. : 08.00.09 / К.П. Мельник. – Київ, 2014. – 23 с.
4. Мельник К.П. Економічна сутність оперативного контролю: концептуальний підхід / К.П. Мельник. – «Економічні науки». – Серія «Облік і фінанси». Збірник наукових праць. – Луцький національний технічний ун-т. – Випуск 11 (41). – Ч.1. – Луцьк. – 2014. – С. 106–112.
5. Михайлов С.І. Менеджмент [текст]: навч. посіб. / С.І. Михайлов, Т.І. Балановська, О.С. Степанюк [та ін.] / за ред. С.І. Михайлова. – К.: «Центр учбової літератури», 2012. – 536 с.
6. Нападівська Л.В. Внутрішньогосподарський контроль в ринковій економіці / Л.В. Нападівська. – Дніпропетровськ : Наука : Освіта, 2000. – 224 с.
7. Валуев Б.И. Проблемы развития учёта в промышленности / Б.И. Валуев. – М. : Финансы и статистика, 1984. – 215 с.
8. Суварно Р.В. Оперативный контроль в системе управления предприятием. Додаток до вісника соціально-економічних досліджень. Вип. 1.– Одеса: ОДЕУ, 1997. – С. 156–160.
9. Суварно Р.В. Розвиток організації оперативного контролю економічної діяльності промислового підприємства: автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.06.02. / Р.В. Суварно. – Одеса: ОДЕУ, 1998. – 16 с.
10. Радневский М.В. Оперативное управление промышленным производством / М.В. Радневский. – Минск: Беларусь, 1985. – 127 с.
11. Лобов Ф.М. Оперативное управление производством : учебное пособие / Ф.М. Лобов. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2003. – 160 с.